

»pet dimenzija« pojma religioznost. To je središnji problem sociologije religije koji izaziva velike kontroverzije. Oslanjajući se na sociologa Glocka (vidi: C. Y. Glock, *Toward a Typology of Religious Orientation*, New York, 1964), Pace ističe ove »dimenzije« ili »činitelje« što omogućuju utvrđivanje religioznosti. To su: a) vjerovanje, b) prakticiranje, c) spoznaja, d) iskustvo, e) pripadnost (str. 72). Ti su činitelji, veli autor, relativno neovisni jedan o drugomu. Ovaj je dio knjige iznimno instruktivan upravo za istraživače religioznosti. Potkrijepljen je i ilustriran nizom empirijskih nalaza i tabelarnih pregleda. Kada govori o pripadnosti, poziva se na Bryana Wilsona, na Bellaha, na Wimberleya i njihove uvide u problematiku religijskih sljedbi.

Četvrto poglavlje tiče se *Religije kao organizacije*. Religija je, veli autor, iskustvo svetoga, no ona je u isti mah i organizacija kolektivne akcije što se stvara oko te akcije.

Naposljetku, u posljednjem, petom; poglavljju tretira se globalna tema *Religija i društvo*. Ovdje je riječ o relacijama: 1) religija kao faktor inovacije ili društvene konzervacije, 2) religija i društvena stratifikacija, 3) religija i politička legitimacija, 4) religija i mass media, 5) religija i ekonomija, 6) religija i žensko pitanje, 7) religija izvan religija.

Rasprava o ovim odnosima omogućuje autoru da izloži istraživanja što su se posljednjih pola stoljeća skupila u suvremenoj sociologiji religije. To je izvrstan problematski prikaz zbivanja u aktualnoj sociologiji religije.

Našim izdavačima najtoplije bih preporučio da izdaju udžbenik Acquavive i Pacea *Sociologija religija*, koji bi dobro došao, u nedostatnosti takve literature u nas, studentima, stručnjacima i svima zainteresiranima za probleme sociologije religije.

Spomenuli smo u ovoj kratkoj recenziji Paceovu opsežnu studiju *Velike svjetske religije i ekologija*. To je studija vrijedna najveće pozornosti. Autor u njoj tretira dva kruga problema: prvo izlaže izvorno doktrinarno učenje, u kršćanstvu, u islamu, u budizmu, u judaizmu, o »odnosu bog-čovjek – upućenost na transcendentno ili na apsolutni princip u glavnih svjetskih religija«, i drugo, autor izbliza slijedi suvremena zbivanja nastojeći rasvijetliti kako se velike svjetske religije kreću na planu razradbe nove ekološke etike, ali i na planu praktične javne akcije u smislu zagovaranja posve drukčijeg odnosa između ljudskih bića i prirodne okoline. Valjalo bi, barem dijelom, ovu poticajnu studiju objaviti u odgovarajućem našem časopisu, npr. u *Socijalnoj ekologiji*.

Vjekoslav Mikecin

L. Banks, J. Yves Calvez, H. Carrier et al.

LA DESTINAZIONE UNIVERSALE DEI BENI

*Atti del colloquio
internazionale nel centenario
della Rerum Novarum,*

Edizioni Cercate, Verona 1992, 172 str.

Zbornik radova *La destinazione universale dei beni* (Opća namjena dobara), objavljen prošle godine u veronskog nakladnika *Edizioni Cercate*, donosi 19 priloga autoritativnih teologa, stručnjaka i istraživača o socijalnom nauku Crkve, priloga posvećenih obilježavanju stote obljetnice prve katoličke socijalne enciklike *Rerum Novarum* (obznanjene 1891. godine), a napisanih za Međunarodni kolokvij koji je održan u svibnju 1991. godine u Vatikanu. Na kolokvijju je sudjelovao i sam papa Ivan Pavao II. prilogom Opća nam-

jena dobara od »Rerum Novarum« do »Centesimus Annus«.

Prilozi su relativno kratki, zgusnuti, ali vrlo studiozno rađeni, a bave se raznim aspektima središnje teme katoličkoga socijalnog nauka – teme opća namjena dobara. To su, uz ostalo, ovi aspekti: povijesni i aktualni problemi privatnog vlasništva i problem opće namjene dobara; opća namjena dobara i ekološki problemi; migracije i problemi opće namjene dobara; problemi opće namjene nematerijalnih dobara (znanosti, kulture, umjetnosti) itd.

Svakako, jedno od središnjih pitanja socijalnog nauka Crkve još od prve socijalne enciklike pape Lava XIII *Rerum Novarum* jest pitanje vlasništva nad dobrima. Stoga se toga pitanja i dotiče najveći dio priloga u ovom zborniku.

Suprotstavljajući se raznim socijalnim učenjima s kraja prošlog stoljeća (osobito socijalističkim učenjima), koja su polazila od zahtjeva za ukidanjem privatnog vlasništva i za posvemašnjim podruštvljenjem dobara kako bi se razriješile klasne suprotnosti i antagonizmi, prva socijalna enciklika *Rerum Novarum* zastupa stajalište da je privatno vlasništvo izvorno čovjekovo prirodno i neotuđivo pravo, dalek bitan konstituens čovjekove osobe. To prvotno načelo doživjelo je svoju evoluciju i znatne preinake. Može se reći da zaokret u tom smislu imamo poglavito u enciklici *Mater et Magistra* (1961) Ivana XXIII, a zatim se to dalje razrađuje u enciklici pape Pavla VI *Populorum progressio* (1967), u konstituciji *Gaudium et spes*, a osobito u enciklici pape Ivane Pavla II *Laborem exercens* (1981), gdje se nastoji pokazati da načelo privatnog vlasništva treba biti podvrgnuto načelu »opće namjene dobara«. Tako Ivan Pavao II u *Laborem exercens* kaže: »Kršćanska tradicija nikada nije podržavala to pravo kao apsolutno i nedodirljivo. Naprotiv, uvijek ga je shvaćala u širem kontekstu zajedničkog prava svih da koriste sva stvorena

dobra: pravo na privatno vlasništvo kao podređeno pravu na zajedničku uporabu, općoj namjeni dobara« (LE, pog. 14). Valja vidjeti isto u Instrukciji Ureda za doktrinu vjere *Libertatis Conscientia* od 23. III. 1986. i u enciklici *Sollicitudo rei socialis* iz 1988, pog. 42. Dodajmo još da se u *Laborem exercens* ističe: »Ne može se, također, isključiti ni podruštvljenje, pod prikladnim uvjetima, određenih sredstava za proizvodnju« (pog. 14).

U svojem prilogu *Temeljne crte etike vlasništva u socijalnom nauku Crkve* profesor M. Spieker ističe da prirodno pravo na privatno vlasništvo valja shvatiti kao sredstvo ostvarenja načela opće namjene dobara. Pozivajući se na enciklike *Populorum progressio* i *Mater et Magistra*, Spieker kaže da načelo privatnog vlasništva ostaje »valjano i nužno«, iako treba biti stavljeno u okvir njegove društvene funkcije. Stoga se može reći da je načelo opće namjene dobara apsolutni (primarni) prirodni zakon (»božanski zakon«), dok je individualno pravo vlasništva drugorazredno (relativno), tj. podređeno prirodnom pravu.

A. Vanhoye, profesor s Pontifikalnog biblijskog instituta u Rimu, u svojem prilogu o načelu opće namjene dobara prema Bibliji pomno analizira biblijske tekstove i zaključuje: »Sva ta mjesta proturječe strogom pravu privatnog vlasništva i pripadaju logici opće namjene dobara« (str. 14). Na istoj crti kreće se i prilog poznatog teologa oca J. Yvesa Calveza. On ističe da su privatno vlasništvo i osobna prava uvjet civilne slobode, međutim privatno vlasništvo mora biti podređeno načelu opće namjene dobara. To moraju jamčiti društvene institucije, uloga kojih je osobito važna danas na međunarodnom planu.

Teolog Carlos Gonzales, profesor na Gregoriani u Rimu, analizira patrističku tradiciju. Pozivajući se na izreku Sv. Augustina iz spisa *De bono coniugali* da je izvorno »ljudska priroda društvena« te da čovjek zadovoljava svoje potrebe u zajed-

nici, ističe kako dobra, pa ni vlasništvo nad njima, nisu konstitutivni elementi ljudske prirode (str. 43). On pomalo emfatično zaključuje: »Protivno je božanskom planu smatrati privatno vlasništvo apsolutnim pravom da se gomilaju bogatstva za vlastitu upotrebu... Uostalom, nitko nema pravo uživati bogatstva izvan normalnoga, dok je u svijetu ljudskih bića koja žive u bijedi i koja su lišena najnužnijega« (str. 47).

Paragvajski biskup Livieres Banks iz perspektive Latinske Amerike polemizira s onima u katoličkim redovima koji tvrde da je zemlja Božji dar svim ljudima a istodobno brane načelo legitimnosti privatnog vlasništva. To je, veli on, realno pravo, ali »nije apsolutno, neograničeno i neporecivo« (str. 57). Zdvojan nad zbiljom i nedaćama sredine u kojoj djeluje, Banks se pita: »U društvu kao što je naše, tako duboko označeno egoizmom, hoće li se moći promijeniti to stanje a da se ne promijeni korjenito sam pojam privatnog vlasništva?« (str. 57) Intonacija je svih priloga isticanje, kako se kaže, »društvene hipoteke nad dobrima stvaranja«.

Charles Valy Tuho, ambasador Obale Slonove Kostu pri Evropskoj zajednici, razvija teze na temu biskupa Banksa. Riječ je o odnosu razvijeni i nerazvijeni. Zalaže se za novu socijalnu etiku, sadržanu u socijalnom nauku Crkve između razvijenog Sjevera i nerazvijenog Juga. Nakon pitanje analize nepravedne preraspodjele bogatstva zaključuje da bi u duhu socijalnog nauka Crkve najgrublju eksploataciju trebalo zamijeniti načelo solidarnosti i pravednosti. Iznosi zastrašujuće podatke: u zemljama Trećeg svijeta 800 milijuna ljudi gladuje, milijarda ih živi u potpunom siromaštvu, jedna i pol milijarda nema pristupa primarnoj zdravstvenoj zaštiti, a 14 milijuna djece mlađe od pet godina umire godišnje od izgladnelosti.

H. Carrier, tajnik Pontifikalnog savjeta za kulturu, u svojem prilogu o znanosti, kulturi i umjetnosti u okviru opće namjene

nematerijalnih dobara brani energično tezu o potrebi socijalizacije znanosti i demokratizaciji kulture. Kultura je ta, ističe Carrier, koja određuje identitet svake ljudske zajednice. Napredak se ne može svesti samo na ekonomski i tehnički napredak a da se zanemari »identitet naroda i njihove kulturne aspiracije« (str. 90). On odbacuje homogenizaciju kultura kao veoma opasnu (str. 92).

L. Meerts, profesor Katoličkog sveučilišta u Luevenu, razmatra probleme informiranja i komuniciranja u svjetlu socijalnog nauka Crkve. Upozorava da enciklika Mater et Magistra informiranje postavlja kao prirodno čovjekovo pravo; papa Ivan Pavao VI tome posvećuje poseban Dekret Inter Mirifica, a o sredstvima komuniciranja posebno se govori u Instrukciji Communio et Progressio. Autor vrlo moderno definira informiranje kao »univerzalno pravo, dragocjeno dobro i činitelj napretka za čovjeka« (str. 109).

Ovaj zbornik plastično svjedoči o tome koliko se i tematski i problematski u ovih stotinu godina proširio i obogatio socijalni nauk Crkve. Enciklika Rerum Novarum počela je s razmatranjem radničkog pitanja te odnosa rada, kapitala i problema vlasništva, a od Drugoga vatikanskog koncila, tj. od enciklike Mater et Magistra, tematika se širi na gotovo sva relevantna socijalna, kulturna i civilizacijska pitanja suvremenog svijeta.

U tom smislu valja razumjeti i tematiziranje u socijalnom nauku složene ekološke problematike. Počelo je početkom osamdesetih godina govorom Ivana Pavla II. u UNESCO-u (2. VI. 1980) kada je snažno istaknuo primat etike nad tehnikom. Isti se problem elaborira u Instrukciji Kršćanska sloboda i oslobođenje (1986). U enciklici Sollicitudo rei socialis (Socijalna skrb) iz 1988. godine posvećeno je cijelo poglavlje (pog. 34) ekološkim pitanjima na moderan i kritičan način: »Gospodstvo što ga je stvoritelj podario čovjeku nije neka apsolutna vlast, niti

se može govoriti o slobodi 'upotrebe ili zloupotrebe', ili raspolaganja stvarima po miloj volji, kako se kome sviđi«. Tri su točke koje se osobito naglašavaju: a) nekontrolirano iskorištavanje prirode, b) ograničenost prirodnih izvora, c) vrsta razvoja koji čini upitnim kvalitetu života. Ova se razmatranja dopunjuju u poruci Ivana Pavla II za Svjetski dan mira 1990. i u posljednjoj socijalnoj enciklici *Centesimus Annus* (1991).

U ovom zborniku tri su priloga – očito nadahnuta stavovima iz socijalnih enciklika i drugih pontifikalnih dokumenata – izravno posvećena razmatranju složenih ekoloških problema današnjice. To su prilozi Ignazija Musua, profesora na venedicijanskom sveučilištu, J. Lesournea, direktora pariškog dnevnika »Le Monde«, Ph. Laurenta, suradnika CERAS-a u Parizu.

Musu polazi od radikalnog stava: »Ako se model svjetskog razvoja ne promijeni, pitanje energije i zemaljskih resursa narast će do nepodnošljivosti; rezultat će biti taj da će se izazvati težak sukob između razvijenijih i manje razvijenih dijelova svijeta« (str. 61). Po autorovu mišljenju, dominiraju dva oprečna deterministička stava o ekološkim problemima – stav ekološkog optimizma, predstavnici kojega uopće ne sagledavaju problem i misle da će tehnološki razvoj sam od sebe riješiti sve, i stav ekološkog pesimizma, predstavnici kojega unaprijed odbacuju svaki koncept razvoja.

Čovječanstvo će morati, radi vlastita održanja, promijeniti model razvoja. Naime, razvoj mora biti uravnotežen i usklađen s ciljem da se spase »stvorena dobra« (str. 62).

Valja biti svjestan činjenice da se onečišćenje ne može izbjeći, no može se redimenzionirati, smanjiti. Autorova je teza da su resursi »međunarodno javno dobro« (str. 65).

Autor se, dakle, zauzima za »novi model održivog razvoja«, a on uključuje »bitna strukturalna usklađivanja, kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju, usklađivanja koja obuhvaćaju model proizvodnje i potrošnje te ritam i pravac tehnološkog napretka« (str. 66).

J. Lecourne u svojem prilogu o migracijama i općoj namjeni dobara daje prijeteću sliku stanja. On posebno naglašava demografski problem. Autor predviđa golem porast pučanstva u idućih tridesetak godina, osobito u Aziji, Africi, Latinskoj Americi, a odnos s ekosferom bit će sve dramatičniji. Prvorazredan problem bit će očuvanje ozonske ovojnice; globalna promjena klimatskih prilika imat će strahovite posljedice na stanje u poljoprivredi itd., što će sve neizbježno dovesti do golemih migracija. Povlaštene zemlje useljavanja bit će Sjeverna Amerika, zapadna Europa, Australija i Južnoafrička Republika. Autor se upušta u razmatranje raznih mjera da se tome doskoči, pa drži da bi bilo najoportunije uspostaviti na međunarodnom planu fond solidarnosti u koji bi se uplaćivala obvezna pristojba, što bi, zajedno se nizom drugih mjera, moglo ublažiti užasne problema koji nastaju iz neuravnoteženog razvoja i, povezano s tim, iz teških ekoloških poremećaja.

Prilog Ph. Laurenta raspravlja o temi tehnike i njezine opće namjene. Podsjeća se da svi pontifikalni dokumenti novijega vremena podržavaju tehnički razvoj, ali i naglašavaju primat etike nad tehnikom (vidi govor pape Ivana Pavla II. 1980. godine u UNESCO-u, zatim enciklike *Laborem exercens* i *Sollicitudo rei socialis*). U spomenutom govoru, naime, papa je, obraćajući se znanstvenicima, rekao: »Uporno molim sve znanstvenike, istraživačke centre i sveučilišta da mnogo dublje proučavaju etičke probleme tehnološkog društva... Vi koji ste se posvetili znanosti niste li pozvani da stvorite sintezu znanstvenih i tehničkih spoznaja i čovjekove moralne savjesti?«

Autor zaključuje da se crkveno rasuđivanje o vlasništvu još uvijek nije protegnulo na tehniku, na industrijsko i intelektualno vlasništvo. Pitanje je iznimno važno – kako učiniti djelotvornim »zahtjev za društvenom svrhovitošću svakog privatnog vlasništva« (str. 102), a osobito onoga na planu tehnike i tehnologije, o čemu se npr. ovako govori u Instrukciji **Kršćanska sloboda i oslobođenje** (1986): »Tehnika, podvrgavajući sve više prirodu, prijeti da razori same temelje naše budućnosti, tako da današnje ljudstvo postaje neprijatelj budućih pokoljenja« (pog. 11). I dalje: »Nova tehnološkijska moć vezana je uz ekonomsku moć i vodi njezinoj koncentraciji... Kako spriječiti da tehnološkijska moć ne postane snaga tlačenja ljudskih skupina ili cijelih naroda?« (pog. 12) Odatle proizlazi i smisao načela »opće namjene dobara«.

Na kraju valja pripomenuti da su u zborniku tiskani i značajni prilozi kardinala R. Etchegaraya, Hansa Maiera, Tadeusza Mazowieckog, L. E. Mariusa, Alberta Falcka i, kao što je spomenuto na početku, pape Ivane Pavla II. Svi oni nastoje rasvijetliti značenje prve socijalne enciklike *Rerum Novarum*, kao osnovice na kojoj se do danas razvijao socijalni nauk Crkve; naravno, mi bismo dodali, uz značajne korekcije, dopune, ažuriranja te velika tematska i problemska širenja prve socijalne enciklike.

Vjekoslav Mikecin

Volker von Prittwitz

**DAS
KATASTROPFENPARADOX**
*Elemente einer Theorie der
Umweltpolitik*

Leske und Budrich, Opladen, 1990,
300 str.

U literaturi socijalnih znanosti, osobito pod utjecajem razmišljanja o povezanosti socijalnih i ekoloških fenomena, često se ističu pojedini fenomeni ili njihovi aspekti, s namjerom da se naglasi njihova važnost ili značenje nekih negativnih posljedica za moderno društvo ili civilizaciju. Pritom je u tim pojmovima najčešće sadržana kompleksno oblikovana ali prepoznatljiva ideja. Tako se pojedini problemi aktualiziraju i postaju predmet znanstvene, medijske i političke pozornosti. Spomenimo samo činjenicu da se danas sve više susrećemo s različitim oblicima i stupnjevima rizika – od svakodnevnog života do planetarnih razmjera – što neke potiče na to da i moderno društvo nominiraju kao »rizično društvo«, »društvo rizika« (*Risikogesellschaft*). Slično bi se moglo reći i za knjigu *Das Katastrophend paradox* (Paradoks katastrofe). No autor je ovdje »iskoristio« jednu socijalnu činjenicu da elaborira svoje viđenje strukturnih problema i stvaranja teorije za politiku prema okolini (ekološke politike).

Katastrophend paradox označuje obrnutu proporcionalnost između ugroženosti okoline i naše intervencije na ugroženost. Naime, vlada pogrešno uvjerenje da s porastom opasnosti za okolinu (zagađenosti, ugroženosti itd.) raste i socijalna (politička, kulturna...) reakcija u smislu zaštite. Događa se suprotno: npr. kod relativno niskog zračenja vrijedili su relativno strogi kriteriji ponašanja u zaštiti od zračenja, a s njihovim visokim porastom zahtjevi za zaštitom gotovo su stavljeni izvan